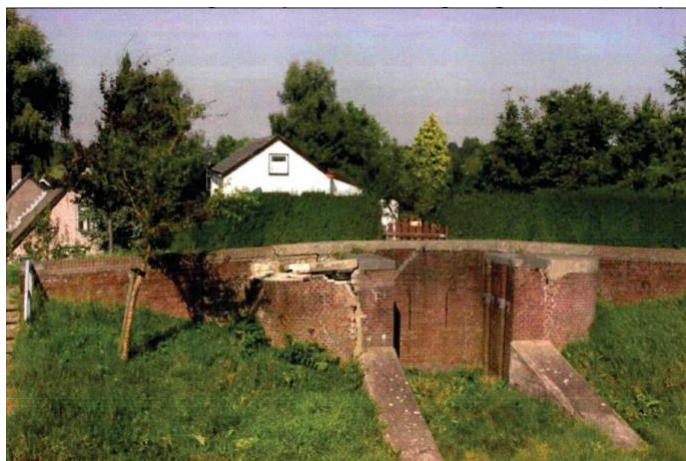

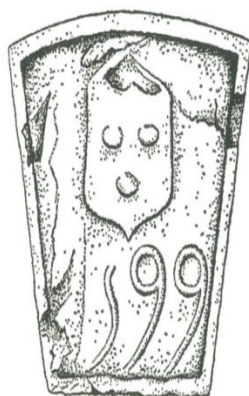
Initiatiefvoorstel De heul van Wiel en Vogelzang

Het Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden kent vele waterstaatkundige cultuur-historische objecten. In het beleid daarover is vastgelegd, dat deze voor het nageslacht behouden en onderhouden moeten worden. Zie “Waterkoers” van HDSR (pagina 1000 jaar waterbeheer zichtbaar maken). Dit wordt gesteund door het Koersdocument van de Provincie Utrecht (pagina 31). Soms is het hoogheemraadschap zelf de eerst aangewezen, soms derden (overheden en/of particulieren). De versterking van de Lekdijk biedt een unieke kans om het gehele ensemble van de heul Wiel en Vogelzang weer in goede staat terug te brengen. Een heul is een uitwaterende klepduiker of -sluis, meestal gemetseld, zoals bij Wiel en Vogelzang, waarbij de klep dichtvalt bij hoog rivierwater, opdat het Lekwater niet de polders in stroomt. Nu zorgt het gemaal De Koekoek voor de afwatering naar de Lek.

Voor zover bekend kent het hoogheemraadschap nu nog één heul, nl. de heul die in Lopik ter hoogte van de Rolafweg-Zuid het water van de polders Wiel en Vogelzang via de Lopikerwetering naar de Lek afvoert. Poldermolens brachten het water in de boezem langs de Rolafweg. Via een heul werd het water naar een buitendijks afvoerwater gebracht. Deze heul stamt uit de zestiende eeuw (zie de herdenkingssteen uit 1599) en is in de negentiende eeuw vervangen door een gemetselde versie. Op het eind van de waterloop stond in vroeger tijden een molen. De enigst bekende poldermolen buitendijks.

Jaartalsteen, ingemetseld in de sluis bij de Rolafweg van de waterschappen Vogelzang en Wiel.

In het boek *Utrechts Water, 1000 jaar waterbeheer in de Stichtse Rijnlanden*, staan de geschiedenis en het heden beschreven (pagina 66), gelardeerd met een sfeervolle tekening en foto van de huidige situatie. Het geheel verkeert in kommervolle omstandigheden en zal tot puin vervallen als niet ingegrepen wordt. Voor andere informatie is geput uit losse stukken in het archief van (de archivaris van) HDSR: het Regionaal Historisch Centrum Rijnstreek en Lopikerwaard.

Aanspreekbaar voor dit monumentale ensemble zijn verschillende partijen.

Ik noem allereerst de eigenaren van de gronden, van binnendijs uit gezien:

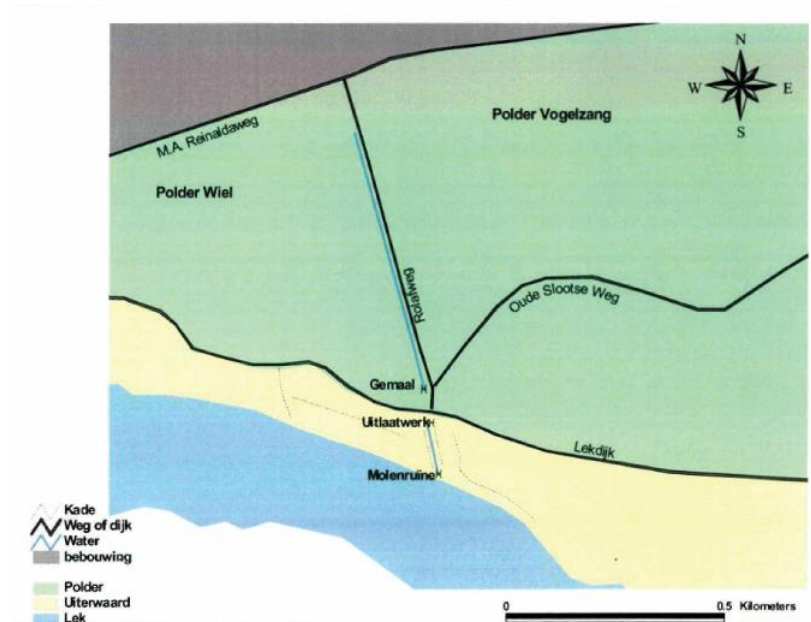
1. De Gemeente Lopik, die in 1954 de eigendom verkreeg over de weg en de strook grond eromheen om haar bouwplannen te kunnen verwezenlijken; tevens als eigenaar van de op de dijk gelegen weg;

De gemeente heeft de heul aangemerkt als gemeentelijk monument.

2. HDSR als eigenaar van het dijklichaam; tevens als zakelijk gerechtigde van een erfdienstbaarheid inzake een effluentleiding van de rwzi naar de Lek;
3. Rijkswaterstaat als eigenaar van het oostelijk deel langs de buitendijkse afwatering en
4. Staatsbosbeheer als eigenaar van het westelijk gelegen buitendijs deel.

Verder komen nog in beeld:

5. Het Rijk via de Deltacommissaris als mede-opdrachtgever/financier van de versterking van de Lekdijk;
6. De Provincie Utrecht als behoeder van de landschapsinrichting en het historisch-cultureel erfgoed in de provincie.

Ligging van het ensemble. Ten oosten van de molenruïne ligt in de uiterwaard het terrein Salmsteke. De Rolafweg leidt naar de dorpskern Lopik aan de overzijde van de M.A. Reinaldweg.

Aan het college van HDSR wordt gevraagd om

1. Na te gaan wat er moet gebeuren om de heul en de werken er om heen voor de toekomst te behoeden.
2. Welke (on)mogelijkheden zich voordoen in samenhang met de komende dijkversterking van het traject tussen Salmsteke en Schoonhoven.
3. Welke kosten hiermee gemoeid zullen zijn.
4. Te onderzoeken hoe een redelijke verdeling van taken en kosten aan de 6 bovengenoemde partijen toebedeeld kan worden.
5. In overleg te treden met deze 6 partijen om te bezien waartoe zij hiertoe in staat en bereid zijn.
6. Bij het voorbereiden en uitwerking voor de opzet en het uitwerkingsplan van de versterking van de Lekdijk van het traject Salmsteke en Schoonhoven het restauratieplan integraal mee te nemen.
7. Bij de besluitvorming over dit deeltraject van de versterking van de Lekdijk de financiële gevolgen van dit alles en met name voor HDSR duidelijk te maken en tevens te melden welk deel de 6 partijen bereid zijn op zich te nemen.

De historie van de heul Wiel en Vogelsang.

Toen in 1285 bij Hoppenesse (nu Het Klaphek) de Hollandsche IJssel werd afgedamd van de Lek en de Lekdijk over de gehele lengte werd versterkt, werd de afwatering van de polders Wiel en Vogelsang afgesneden. Het water van beide polders werd daarom voortaan afgevoerd via de Lopikewetering naar de Hollandsche IJssel. Dit werd steeds problematischer wegens bodemdaling en kwelwater.

In 1599 werd voor de volgende oplossing gekozen: Vogelzang en Wiel moeten direct op de Lek lozen; Batuwe op de Hollandse IJssel. Het bestuur van Lekdijk Benedendams gaf toestemming om een stenen heul met sluis door de Lekdijk, toen Hogedijk geheten, aan te leggen.

In het archief van het Regionaal Historisch Centrum staat de tweetrapsbemaling beschreven:

Den Vogelzang en de Wiele, beyde onder Jaarsveld, werd ijder door zijn Veld Weetering naar haar molens gebracht, welcke 't opmaalen in den Boezem, die 't water afleyd door een Steene Sluys in den Leckendijck na 't Rolaf en word aldaar door haar voormolens ²¹⁾ in de Leck gemaalen".

De Voormolen afgebroken en buitendijks geplaatst (1615)

Al spoedig bleek dat de beide polders met de nieuwe molen en boezem weinig waren geholpen, „overmits als de Lecq wat hooch is, de sluis niet open en gaet, niettegenstaende den selven molen den boezem al vol gemalen hebbende, niet en can wech comen, maer ter contrarie zooveel leckt door de kade over beyder sijden daar het uytgemalen is, jae soo seer off de sluys uytgelopen hadde, ende dat meer is, dat het wel is geschiet dat de sluys in acht of tien dagen niet open ginck of water loosden, ende de molen evenwel sijn best maelden, tot dat den bosen vol was, ende evenwel niet en vorderden, of eenich prouffijt en deden" ²⁹⁾.

Ook was de molen zozeer gezakt, dat hij wel twee voet overhelde, en het weer recht winden daarvan niet lang meer kon worden uitgesteld, „hetwelk een groote penningh sal kosten ende het gemene land daar mede niet geholpen en kan weesen".

In verband met dit alles besloten de drost-schout, de burgemeesters en de gecommitteerden van de beide polders, de binnendijkse Voormolen af te breken en buitendijks een nieuwe te bouwen „op een bequaeme plaetse te weten eensdeels van de waert van de Ed. Heer van der Nath en eensdeels op de gemene opwech van 't oude veer van Tienhoven" ³⁰⁾.

Op 8 juli 1615 hechtte de vrijheer van Jaarsveld, Symon Lodewijck van Alteren, zijn goedkeuring aan dit besluit.

Maar voordat met de bouw kon worden begonnen, moest ook de heer van Brederode nog toestaan dat de opweg ten dienste van de nieuwe voormolen werd gebruikt, omdat deze in zijn jurisdictie was gelegen.

In de 18de eeuw werd de afwatering steeds moeilijker, omdat, zo constateerden de drost-schout en de buurmeester van Batuwe, „dat het aertrijcke van tijt tot tijt aff neemt en verlaecht, en daer en tegen de waeteren meer en meer comen toe te nemen en hoger worden."

Aan het eind van de boezem werd een voormolen gebouwd die het water uit kon slaan als het water in de Lek weer eens te hoog stond om dat via natuurlijk verloop te kunnen doen. De heul moest gesloten worden als het water van de Lek over de boezemdijkjes stroomde en terug het land in dreigde te lopen. In 1781 is de Voormolen bij ijsgang omver gekruid en ter plaatse herbouwd. In 1818 werd de Vogelsangse molen door storm vernield en niet herbouwd. De Wielse molen en de Voormolen werden verbeterd.

In 1845 brak het sluisje in de heul en stroomde de polder onder. Om te voorkomen dat de gehele Lopiker- en Krimpenervaard onder zouden stromen, werd het huis naast de sluis afgebroken om het puin in de sluis te storten. De herstpoging lukte en het huidige metselwerk kwam tot stand. Gedeputeerde Staten gingen niet in op een verzoek om financiële ondersteuning, want het betrof volgens hen immers een particulier belang.

In 1872 werden alle molens door één binnendijks stoomgemaal Wiel vervangen, dat zijn water via een kokerbuis rechtstreeks in de Lek loosde.

In 1948 wordt het stoomgemaal bij de Rolafweg vervangen door een elektrisch gemaal. Bij de Ruilverkaveling Lopikerwaard, vastgesteld in 1979, zijn de toenmalige 16 gemalen, waaronder dat van Vogelzang en Wiel, vervangen door 4 nieuwe gemalen. Het grootste daarvan is het gemaal De Koekoek. In 1986 wordt het oude gemaal definitief buiten gebruik gesteld.

De totale assemblage geeft door duidelijk herkenbare elementen als gemaal, heul, boezem en machinevliet een goed inzicht in de waterstaatkundige functie van de uitwatering van Wiel/Vogelzang. Vooral de heul is daarbij – door zijn afmetingen en detaillering, de verbondenheid met de Lekdijk en de relatie met binnendijks gemaal en buitendijkse boezem – van grote betekenis.

Ook het buitendijkse gedeelte, met de ruïne van de Voormolen, is landschappelijk waardevol. Tenslotte is dit het enige waterstaatkundige complex dat 'tegen de bocht op' afwatert.

De huidige staat

De heul maakt deel uit van een ensemble:

1. de vervallen heul (19^e eeuw, met een voorganger uit 1599),
2. de ruïne van de buitendijks gelegen poldermolen,
3. De uitwateringssloot met kaden tussen de heul en de buitendijkse molen,
4. De dijkpaal als verzamelplek voor het dijkleger,
4. Het voormalige gemaal van de polder Wiel en de polder Vogelzang (1872) en
5. De wetering langs de Rolafweg om het water naar de heul, later het gemaal te brengen

In 1993 heeft de gemeente het object overgenomen van HDSR. In de argumentatie schijnt te staan, dat de gemeente als 'hoeder van het cultureel erfgoed' zich zou ontfemen over dit cultuurhistorisch waardevolle object. Bij de aankoop werd wel al direct gesignaleerd dat er op de begroting geen geld beschikbaar was voor het onderhoud. Ook later is hiervoor geen specifiek geld gereserveerd en geen onderhoudsplan gemaakt.

Aanvankelijk lag de heul buitendijks. Bij dijkverzwaring is de dijk verlegd, waardoor de heul binnendijks is komen te liggen. Door diezelfde dijkverzwaring is de gronddruk op de heul vermoedelijk te groot geworden en zijn de huidige verzakkingen en scheuren ontstaan.

Naar aanleiding van vragen en klachten van onder meer omwonenden heeft de gemeente vanaf ca 2005 enkele keren gezien of gekomen kon worden tot een plan van aanpak voor renovatie van het object. In mei 2006 is de heul aangewezen als gemeentelijk monument teneinde het te beschermen tegen verder verval.

Er zal snel actie moeten worden ondernomen om te voorkomen dat het object verloren gaat en om de huidige onveilige situatie op te lossen, maar daadwerkelijke actie blijft uit. Naast financiën ontbreekt het vooral aan de juiste waterstaatkundige kennis. Wat moet er precies gebeuren, welke kosten zijn hiermee gemoeid, hoe is de situatie ondergronds. Is er bij bovengrondse renoveren de

kans dat e.e.a. opnieuw verzakt en scheurt. HDSR beschikt over het juiste gereedschap, de kennis en middelen, om het behoud van dit waterstaatkundige object te kunnen garanderen, opdat het verhaal van dit object aan passanten verteld kan worden. Het is een mooie aanvulling op de historische elementen in Jaarsveld. De wandeling vanaf het dijkhuis is 2,1 km langs dijkpaal, peilschaalhuisje en verhoefslagpaaltje naar de heul en binnendoor weer terug.

